

**İNGİLİS VƏ AZƏRBAYCAN DİLLƏRİNİN FONETİK
QURULUŞUNDAKİ BƏZİ OXŞAR VƏ FƏRQLİ CƏHƏTLƏR**

Ə.Ə.SƏFƏROVA

Azərbaycan Müəllimlər İnstitutunun Ağcabədi filiali

İngilis dili Hind-Avropa dilləri içərisində tələffüz baxımından ən çətin dildir. Bu dili şagirdlərə yüksək səviyyədə öyrətmək üçün müəllim dilin fonetikasına ciddi fikir verməlidir.

Fonetika – yunanca “phone” (səs) - tikes (elm, bilik) tərkibindən ibarətdir. Əsas mənası “səsə dair”, termin mənası isə “səs” elmidir.

Fonetikanın həm nəzəri, həm də əməli əhəmiyyəti vardır. Fonetikanı bilmədən dilin lüğət tərkibini, qrammatik quruluşunu istənilən şəkildə öyrənmək mümkün deyildir. Fonetika dilin tarixini öyrənməyə, ayrı-ayrı sözlərin etimologiyasını aydınlaşdırmağa və dillərin qohumluğunu müəyyən etməyə geniş imkan yaradır.

Azərbaycan və ingilis dilləri öz fonetik tərkibləri cəhətdən bir-birindən ciddi surətdə fərqlənir. Bu dillərin özünəməxsus fonetik quruluşu, səs tərkibi var. Məhz buna görə də hər hansı bir xarici dili öyrənmək üçün həmin dilin fonemlərini mükəmməl bilmək lazımdır.

İngilis dilinin səs quruluşu və tipik tələffüz normalarının mənimləməsinin zəruriliyindən bəhs edən ingilis tədqiqatçısı Q.P.Torsuyev qeyd edir ki, şagirdlərdə düzgün tələffüzün müəyyən eşitmə obrazlarını, vərdişlərini yaratmaq lazımdır. Çünki dili öz səs cildindən kənarında təsəvvür etmək mümkün deyil. Bu vəzifə yalnız öyrənilən dilin ana dili ilə müqayisəsi nəticəsində həll edilə bilər. Ana dilinin və xarici dilin müqayisəli fonetikasi belə bir təlimə əsaslanır.

ABŞ-ın qabaqcıl metodisti Robert Lado qeyd edərək göstərmişdir ki, xarici dil tədrisində qarşıya çıxan çətinliyi yüngülləşdirməyin açarı ana dilinin xarici dillə qarşılaşdırılmasıdır.

Buna görə də, hər hansı bir xarici dili öyrənərkən, birinci növbədə, ana dilinin səs tərkibini dərinlən bilmək lazımdır. Bundan sonra xarici dilin fonemlərini tam mənası ilə öyrənmək mümkündür.

Azərbaycan və ingilis dillərinin səs tərkibləri arasında ciddi fərqlər özünü göstərir. Bu dillərdə bir-birinin eyni olan sait və samit səslər yoxdur. Bu dillərin fonetik tərkibindəki fərq yalnız kəmiyyət fərqi deyil, eyni zamanda keyfiyyət fərqidir. Bu dillərin hər birinə aid spesifik samit fonemləri olduğu kimi, bir-birinə oxşar səslər də ciddi keyfiyyət fərqlərinə malikdir. Məhz buna görə də bu dillərin səs tərkibinin müqayisəli surətdə öyrənilməsi spesifik mahiyyət kəsb edir. Belə ki, həmin dillərin danışq səsləri arasındakı fizioloji fərq bir çox hallarda Azərbaycan dilində danışanlar üçün vərdiş edilməmiş məxrəc xüsusiyyətləri ilə bağlı olur. Məsələn, Azərbaycan dilində bir dənə də olsun apikal məxrəcli, kip-

ləşən saf samit yoxdur. Eləcə də Azərbaycan dilində kakuminal məxrəcli səs mövcud deyildir (kakuminal – latın dilində dilin öz hissəsi, təpə mənasında olan “cacumen” sözündəndir).

Azərbaycan dili aqqlütinativ (iltisafı) dillər qrupuna daxildir (latınca agglutinare – yapışdırmaq mənasındadır). Burada həm forma yaran, həm də söz düzəldən ünsürlər vardır.

İngilis dili isə analitik dillər qrupuna daxildir. Cümlədə sözlər arasında əlaqə sözləri, köməkçi sözlər və s. ilə əmələ gəlir.

İstər Azərbaycan, istərsə də ingilis dilləri başqa-başqa dil qruplarına aid olduğu üçün bunlar arasında fərqli cəhətlər çoxdur. Bu dillərin hər birinin özünəməxsus, təkrar olunmaz spesifik əlamətləri də vardır.

Azərbaycan dilindən fərqli ingilis dilində uzun və qısa sait səsələr var. Uzun səsələr [:] ilə göstərilir. Bunlar səhv tələffüz ediləndə, mənaya xələl gəlir. Uzun və qısa saitlər qoşa tələffüz edildikdə və müəllim tərəfindən ciddi fikir verildikdə yaxşı mənimsənilir.

İngilis dilində uzun saitlər bunlardır:

[ɪ:], [u:], [ɑ:], [o:], [ə:]

Məsələn: live [lɪv] yaşamaq – leave [li:v] tərk etmək

ship [ʃɪp] gəmi – sheep [ʃi:p] qoyun, sürü

spot [spɒt] xal, ləkə – sport [spo:t] idman

lip [lɪp] dodaq – leap [li:p] atılmaq, tullanmaq

it [ɪt] o (orta cins) – eat [i:t] yemək

Azərbaycan dilində isə uzun səsələrə alınma sözlərdə daha çox təsadüf edilir və saitlərin uzunluğu daimi və dəyişkən ola bilər. Birincisi vurğudan, ahəngdən, vəzndən və melodiyaadan, ikincisi isə intonasiyanın əsas komponentləri ilə sıx surətdə əlaqədən asılıdır, əslində onlardan biridir.

alım, sürət.....

İngilis dilində uzun [i:] səsinin Azərbaycan dilindəki [i] ilə əvəz edilməsi şagirdlər üçün tipik bir səhvdir. Keçirilən məşğələ və məşqlər uzun saitlərin tələffüzünə mane olan səhvləri aradan qaldırmağa kömək edər.

it – i:t hız – li:d

liv – li:v red – ri:d

mınıt – mi:t ʃıp - ʃi:p

Azərbaycan dilindən fərqli olaraq ingilis dilində sözlərin sonunda samitləri karlaşdırmaq və ya cingiltiləşdirmək olmaz. Şagirdlər bu sahədə çoxlu səhvə yol verirlər. Çünki bu ana dilinin qanuni tələbidir və tələffüzü belə etmək nisbətən asan olur.

Əhməd (t), klub (p), polad (t)

İngilis dilində isə belə tələffüzlər sözün mənasının dəyişilməsinə səbəb olur.

bad [bjd] pis – bat [bjt] yarasa, çomaq

bed [bed] çarpayı – bet [bet] mərc gəlmək

bag [bjg] çanta – back [bjk] arxa, kürək

cab [kjb] araba – cap [kjp] papaq, başlıq

İngilis dilində şagirdlərə təmiz şifahi nitq bacarıq və vərdişləri aşılamaq üçün səsleri düzgün mənimsətmək lazımdır. Məsələn, ingilis dilində kar [t] və cingiltili [d] səslerini şagirdlər nitqdə işlədərkən kobud

səhvlərə yol verirlər. Bu da ondan irəli gəlir ki, müəllim həmin səsləri öyrədərkən, onların tələffüz məxrəcinə yaxşı fikir vermir və Azərbaycan dilindəki kimi tələffüz edilir. Şagirdlərə ilk gündən başa salmaq lazımdır ki. İngilis dilində [t], [d] səsləri tələffüz edərkən dilin uc hissəsi yuxarı damağa, alviollara tərəf qalxır. Azərbaycan dilində isə həmin səsləri tələffüz etmək üçün dilin uc hissəsi damağa doğru azca yuxarı qalxır. Şagirdlərə başa salmaq lazımdır ki, ingilis dilində [t], [d] səslərini tələffüz edərkən partlayış olur, ancaq partlayışdan sonra dil tez öz vəziyyətinə qayıtmalıdır və sözün sonunda daha qüvvətli tələffüz edilir:

hat [hjt] - read [rɪ:d]
hot [hot] - red [red]
pot [pɒt] - lead [li:d]
belt [belt] - bed [bed]

Azərbaycan və ingilis dillərində [t], [d] səslərinin fərqi açıq şəkildə nitqdə büruzə verir:

toyuq – kate
tələ - table
tut – took
top – top
don – dean

İngilis dili samitləri fonetik mövqeyindən asılı olaraq dəyişmədikləri halda, Azərbaycan dili samitlərində incələşmə və qalınlaşma hadisəsi olur, yəni onları əhatə edən saitlərdən asılı olaraq bu hadisələr baş verir. Başqa sözlə, incə saitli hecada işlənən Azərbaycan dili samitləri incələşir, qalan saitli hecada işlənənlər isə qalınlaşır.

Azərbaycan dilində qarşılığı olmayan ingilis dili samitləri istər fizioloji, istərsə də akustik cəhətdən azərbaycanlı uşaqlar üçün çətinlik törədir. Belə ki, bu samitlərin Azərbaycan dilində müqayisə obyektləri yoxdur. Bu samitlər aşağıdakılardır:

[θ], [r], [w], [ŋ].

Məlumdur ki, Hind-Avropa dillərinə xas olan ingilis dilinin samit səsləri ilə Azərbaycan dilinin samit səsləri eyni ola bilməz. Şifahi nitq bacarıq və vərdişlərinin yaradılması işində qarşıya çıxan ən başlıca çətinliklərdən biri də budur. Azərbaycanlı uşaqlar ingilis dilində olan diş və burun samit səslərini tələffüz etməkdə çətinlik çəkirlər. İngilis dilinin fonetik tərkibi üçün səciyyəvi olan [θ], [r] samitləri “th” hərf birləşməsi ilə qeyd olunur. Azərbaycan ədəbi dilində bunlar heç bir samit səsə uyğun gəlmir. Dünya dillərində də bu səslər az işlədilir (Ərəb dilində, eləcə də bəzi türk dillərində və Azərbaycan dilinin bəzi dialekt və şivələrində təsadüf edilir).

Bu səsləri öyrədərkən müəllim həmin səslərin artikulyasiya yerini (məxrəc) şagirdlərə düzgün başa salmalıdır. O izah etməlidir ki, həmin səsləri düzgün tələffüz etmək üçün dilin uc hissəsi astaca dişlərin arasına qoyulmalı və əmələ gələn növ vasitəsilə səs çölə çıxmalıdır. Bu səslərin əmələ gəlməsində dörd mərhələdən ibarət tələffüz qaydasını öyrətmək lazımdır.

- 1) Dodaqlar azacıq kənara çəkilir və dişlər bir-birinə yaxınlaşır.
- 2) Ağız bir qədər açılır.

3) Dilin ucu dişlərin arasından azca çölə çıxır.

4) Hava axını dil və diş arasında əmələ gəlmiş hamar novdan keçir.

Çox vaxt şagird və tələbələr [θ], [ð] səslərini [s, z, t, d, f, v] səsləri ilə əvəzləyirlər. Lakin buna yol vermək lazım deyil, onlara izah etmək lazımdır ki, bu vaxt ayrı-ayrı mənalı sözlər yaranır.

thing [θɪŋ] şey, əşya - sing [sɪŋ] mahnı oxumaq

think [θɪŋk] fikirləşmək - sink [sɪŋk] batmaq, batırmaq (gəmi), tas, çanaq

thank [θɪŋk] təşəkkür etmək - thank [tɪŋk] tank

three [θri:] üç - tree [tri:] ağac

then [ðen] sonra - den [den] qumarxana.

Şagird və tələbələr üçün çətinlik törədən ingilis dili samitlərindən biri də [w] səsidir. Tələffüz vaxtı çox vaxt ya [v] kimi, ya arxa sıra dodaqlanan [u] kimi, ya da [üv] kimi tələffüz edilir. Bunların hamısı yalınşdır. Çünki [w] qoşa dodaq, arxa keçidli orta sonant samitdir. İlk gündən bu səsi düzgün tələffüz etmək üçün müəllim aşağıdakı qaydaları uşaqlara öyrətməlidir. Belə ki, dodaqlar son dərəcə gərgin dairəvi vəziyyət alır və azacıq irəli uzanır və çox və ya az dərəcədə dairəvi nov əmələ gətirilir. Eyni zamanda dilin arxa hissəsi yuxarı dartılaraq yumşaq damağa doğru qalxır. [w] səsinin tələffüz edərkən çalışmaq lazımdır ki, alt dodaq yuxarı dişlərə dəyməsin. Çünki bu halda [w] səsi əvəzinə [v] samiti əmələ gəlir ki, bu da həm tələffüz, həm də fonoloji səhvə səbəb olur. Bu səsi düzgün tələffüz etmək üçün [v] səsi ilə müqayisəli iş aparmaq lazımdır.

wheel [wi:l] çarx - veal [vi:l] dana əti

west [west] qərb - vest [vest] jilet

wine [wain] şərab, çaxır - vine [vain] üzümlük

[w] səsinin düzgün tələffüz edilməsi ilə bağlı belə bir şeir parçasının da verilməsi məqsədəmüvafiqdir.

When the weather is wet, we must not fret.

When the weather is cold, we must not scold.

When the weather is warm, we must not storm.

But be thankful together, whatever the weather.

Adətən ingilis dilində [w] səsinə sözlərin əvvəlində daha çox rast gəlinir: what, why, where, window, wind, wild, white, wide....

Müasir Azərbaycan dilində olmayan samitlərdən biri də [ŋ] səsidir. Bu səs dil arxası, kipləşən, burun sonorudur. Özünün bir sıra xüsusiyyətlərinə görə [ŋ] samitinə oxşasa da, ondan tamamilə fərqli müstəqil bir fonemdir. [ŋ] səsinin [n] səsi ilə qarışdırılmaması üçün belə bir tapşırıq vermək olar.

thin [θɪn] nazik - thing [θɪ ŋ] şey, əşya

win [wɪn] qələbə çalmaq - wing [wɪ ŋ] qanad

seen [si:n] görmək (Participle II) - sing [sɪŋ] mahnı oxumaq

Bundan başqa öz məxrəcinə görə də [n] səsindən ciddi fərqlənir. Bu səsi tələffüz edərkən dilin arxa hissəsi yuxarı qalxaraq aşağı enmiş yumşaq damağa möhkəm surətdə kipləşir. Hava axını burun boşluğun-

dan keçməli olur, dilin ön hissəsi isə [n] səsinin əksinə olaraq aşağı enmiş olur və heç maneə yaratmır.

[ŋ] əksər hallarda söz sonunda tələffüz olunur: strong, wrong [roŋ], ring [riŋ], long [loŋ], reading [ri:diŋ]...

[ŋ] səsi Azərbaycan dilinin qərb qrup şivələrində [n₁] (sağır nun) şəklində mövcuddur: mana, sana...

Eləcə də *manqal, tonqal* kimi sözlərdəki *nq* səslərinə uyğun gəlir.

Şagird və tələbələrin çoxu [r] səsinə də dilimizdə olduğu kimi tələffüz edirlər. İlk gündən uşaqlara başa salmaq lazımdır ki, bu səs kaku-minal səs adlanır. Azərbaycan dilində belə bir səs yoxdur. Bu səsi tələffüz edərkən dilin ucu yuvaqların arxasına qalxaraq iri nov əmələ gətirir. Dilin yanları möhkəm surətdə dişlərə kipləşir və dilin ortasında hava axımının keçməsi üçün arx əmələ gəlir. Azərbaycan dilindəki [r] səsinə gəldikdə isə dilin ön hissəsi ucu ilə birlikdə yuvaqlara doğru istiqamətlənərək yüngülcə onlara toxunur.

İngilis dilindəki [r] səsi növlü olduğu halda, Azərbaycan dilindəki titrək samitdir. İngilis [r] səsi bir növ dilimizdəki [j] samitinə oxşar bir səsi verir:

red, write, ring, train, dry...

Eyni zamanda qeyd etmək olar ki, ingilis dilindəki [r] səsi yalnız saitlərdən əvvəl işləndiyi halda, Azərbaycan dilində hər cür fonetik vəziyyətdə işləyə bilər: sərt, bir, fransız, rəng, fikir, qara və s.

Qeyd etmək lazımdır ki, heç bir ingilis dili səsi Azərbaycan dili səsləri ilə eyni deyil, ancaq bəzilərinə oxşarlıq var.

Məsələn, ingilis dilində qoşa dodaq [p], [b],[m] samitləri Azərbaycan dilində də mövcuddur, lakin bunlar tələffüzə fərqlidir. İngilis dilində olan [p], [b], [m] səslərini tələffüz edərkən dodağı bir az sıxılmış vəziyyətdə tutmaq və səsi sıxılmış vəziyyətdə tələffüz etmək lazımdır. Tələffüz vaxtı xüsusi bir partlayış olur. Azərbaycan dilində isə belə bir partlayış çox böyük olmur. Şagirdlərə bunu da başa salmaq lazımdır ki, ingilis dilində olan samit səslər sözün sonunda qarlaşmır, əksinə qüvvətli tələffüz olunurlar. Buna görə də müəllim müəyyən məşqlər və çalışmalar verməli, həmin səsləri çoxlu təkrar etdirməlidir.

Məsələn:

m-m-m

p-p-p

b-b-b və ya bu səslər olan sözlərlə məşq aparmaq lazımdır.

bed	pen	Tom	mother
bird	park	map	middle
black	lamp	mad	minute
Bob	people	same	music
table	stop	man	Maths
blue	plate	men	Moscow

Demək olar ki, Azərbaycan dili səslərinin hamısı monofonqdur, yəni tək səslənən danışıq səsidir. İngilis dilində isə sait səslər həm monofonq, həm də diftonqlara bölünür.

Diftonq dildə 2 müxtəlif saitin birləşməsidir və bir hecədə birləşir. O nitqin hər cür tələffüzündə bir mürəkkəb sait kimi qalır.

İngilis, fransız, çin, yapon, alman və s. diftonqa rast gəlmək olur. İngilis dilində 8 diftonq var: [eɪ], [aɪ], [ou], [oɪ], [au], [ɪə], [eə], [uə].

Azərbaycan ədəbi dilində isə diftonq hadisəsi yoxdur. Ancaq dialekt və şivələrin bəzilərində rast gəlinir. məsələn Səki (toyuq əvəzinə toux), Naxçıvan-Ordubad (cibinə-cibia), Ağcabədi (ağzına-ağzıa), Qax (gəlirəm-gəliyəm) və s.

Diftonqlar tədris edilərkən onlara aid çalışmalar sistemi düzəltmək lazımdır.

eɪ	aɪ	ou	eə	ɪə	oɪ	au	uə
neim	nain	nou	ðeə	hɪə	boɪ	nau	puə
keɪt	raɪt	kout	weə	nɪə	toɪ	kau	
reɪn	nout	nout	heə	tɪə		raund	

Təcrübəli xarici dil müəlliminin ustalığı ondan ibarətdir ki, fonetikanın tədrisi zamanı hər iki dildə olan səslərin oxşar və fərqli cəhətlərini seçə bilsin və onların müqayisəli tədris işini təşkil etsin.

Məlum olduğu kimi ahəng qanunu (Vowel Harmony və ya sinharmonizm) Azərbaycan dilinin morfoloji quruluşu ilə sıx bağlıdır. Azərbaycan dilində məxsus şəkilçilərin iki və dörd cür olması ahəng qanunu ilə bağlıdır. Ahəng qanunu sözdə eynicinsli səslərin bir-birini izləməsi hadisəsidir (məktəblilər, uşaqlıq, irəli, otaqda və s.).

Həmin sözlərin köklərində sait qalın və incə olduqda şəkilçi də elə olur. Dünya dillərinin əksəriyyəti üçün bu qanun səciyyəvi deyil. İngilis dili də məhz belə dillərdəndir. Ana dildə ahəng qanununun mövcudluğu çoxhecalı ingilis sözlərinin düzgün tələffüzünə mane olur. Tələffüzün təhrif olunmasına başlıca səbəb ahəng qanununun təsiri ilə çoxhecalı ingilis sözlərindəki dilönü saitlərin dılarxası və ya əksinə əvəz edilməsidir. Bütün mərhələlərdə buna diqqət yetirmək lazımdır.

İngilis dilində səs vurğusu dinamikdir. Belə ki, o, birinci, ikinci və üçüncü hecaların üstünə düşə bilər. Azərbaycan dilində isə vurğu dinamik deyil, əsasən əlaqə vurğusudur. Belə ki, o, həmişə sözün axıncı hecası üzərinə düşür. Əgər bu və ya digər sözə müvafiq bir şəkilçi qoşularsa, vurğu söz kökündən şəkilçiyə keçir. Məsələn, at'a-atanı n-atamda'n.

Bəzi şəkilçilər isə müstəsna olaraq təşkil edir, inkar şəkilçiləri (ma²), xəbər şəkilçiləri (dır⁴), sual şəkilçiləri (mi⁴) və s.

Məlumdur ki, Azərbaycan dilinin fonetik hadisə və qanunlarına nisbətən ingilis dilində geniş yayılanı assimilyasiya (uyuşma) hadisəsidir. Azərbaycan dilində olduğu kimi ingilis dilində də bu hadisə danışqıla əlaqədardır və bir samitin digər samiti təsvir edərək onu tamamilə öz məxrəcinə uyğun bur səsə çevirməsidir. Hər iki dildə daimi uyuşma yoxdur.

news [nʃu:z] xəbər, yenilik – newspaper [nʃu:speɪpə] qəzet

five [faɪv]- fivepence [faɪpens]

give me [gɪmmɪ]

is this [ɪz rɪs] əvəzinə ı ðıs

İstər Azərbaycan, istərsə də ingilis dilində əsas əvəzlənməsi hadisəsi də mövcuddur, lakin bunlar arasında müəyyən fərqlər var.

Azərbaycan dilində bu hadisə bir sözdən başqa bir yeni mənalı söz düzəltmə zamanı özünü göstərir. Görkəmli alim Ə.M.Dəmirçizadə meta-

teza (yerdəyişmə) hadisəsindən bəhs edərkən yazır: "Azərbaycan dilində səsdüşümü, səstərtimi olduğu kimi, səslərin dəyişməsi ilə əvəz olunma hadisələri də vardır. Bu hadisələr yalnız sözlərə şəkilçi artırıldığı zaman deyil, bir sözdən yeni mənalı başqa bir sözdüzəltmə zamanı da özünü göstərir".

Məsələn: u-a (uzun – uzanmaq)

κ-l (gödək – gödəlmək)

ı-a (sarı - sarılmaq)

İngilis dilində samitlərin əvəzlənmə halları genişdir.

İsim, sifət və feli fərqləndirən əvəzləmələr:

a) [s]-[z] a house [haus] – to house [hauz] evlə təmin etmək
excuse [ɪkskju:s] əhv – to excuse [ɪkskju:z] üzr istəmək
[s] ilə işlənən söz ismə, [z] ilə işlənən söz fele aid olur.

b) [tʃ]-[k]. [tʃ] ilə işlənən söz ismə, [k] ilə işlənən söz fele aid olur.

speech [spi:tʃ] nitq, danışmaq – to speak [spi:k] danışmaq

c) [s]-[d]. [s] ilə işlənən ismə, [d] ilə işlənən fele aid olur.

defence [di'fens] müdafiə - to defend [di'fend] müdafiə etmək.

ç) [f]-[v] əvəzlənməsi. [f] ismə, [v] isə fele aid olur.

proof [pru:f] sübut – to prove [pru:v] sübut etmək

belief [bi'li:f] inam – to believe [bi'li:v] inanmaq

d) [s]-[t] əvəzlənməsi: importance [ɪm'pɔ:təns] vaciblik

important [ɪm'pɔ:tənt] vacib

e) [t]-[d] əvəzlənməsi: intent [ɪn'tent] niyyət

to intend [ɪn'tend] niyyətində olmaq

Fel formalarını fərqləndirmək üçün ingilis dilində yalnız bir səs əvəzlənməsi mümkündür.

d-t – to send – sent

to spend – spent

Eyni zamanda tək və cəmliyi bildirən səs əvəzlənməsində şəkilçilər də iştirak edir.

[θ] - [r] mouth [mauθ]ağız – mouths [maurz] ağızlar

[s] - [z] house [haus] ev – houses [hauzɪs] evlər.

Şagirdlərə öyrənməkdə çətinlik törədən məsələlərdən biri də Azərbaycan dilində olmayan, bir hərfin bir neçə səs verməsi və ya bir neçə hərf birləşməsinin bir və ya iki səs ifadə etməsidir.

Məsələn: a hərfi və ya an, gh, ture, tion, oor.....

name [neɪm] ad

hat [hæt] şlyapa

all [ɔ:l] bütün, hamı

dance [da:ns] rəqs etmək

many [meni] çox

village ['vɪlɪdʒ] kənd

appear [ə'piə] görünmək, üzə çıxarmaq

want [wɒnt] istəmək

door [dɔ] qapı

auqust [ɔ:gəst] avqust; to laugh [la:f] gülmək

picture[ˈpɪktʃə] şəkil

high [haɪ] yüksək; enough [ɪˈnʌf] kifayət qədər və s.

Akademik L.V.Şerba ana dilinin öyrədilməsində əsas etalon müqayisəni hesab edərək yazırdı: “Ana dili xarici bir dil ilə müqayisə vasitəsi ilə öyrədildikdə şagird verilən materialı daha yaxşı qavrayır. Belə olmadıqda şagirdlər öz ana dilində belə qaydaları ləng öyrənirlər”.

Qeyd etməliyəm ki, Azərbaycan və ingilis dillərinin fonetik quruluşundakı fərqli xüsusiyyətlər bunlarla məhdudlaşmır. Lakin digər fərqli cəhətlər müəyyən mövzular keçildikcə aşkarlanır. Təlim vərdişlərinin davamlı olması üçün müqayisə üsulundan da yeri gəldikcə istifadə etmək lazımdır. Şagirdlər müqayisə ilə öyrəndikləri materialı gec unudurlar. Müqayisəli təlim möhkəm olur. Təlimdə müqayisənin rolundan danışan professor N.Kazımov yazır: “Təlim prosesində müqayisədən yalnız müqayisə xatirinə istifadə edilmir. Həmin priyom müəyyən vəzifə yerinə yetirərək müxtəlif didaktik və metodiki məsələlərin həllinə xidmət göstərir. Müqayisədən yalnız müqayisə xatirinə istifadə edilirsə, bu halda o, cansıxıcı və formal surətdə tətbiq edilmiş olur. Əksinə, əgər öyrənilən obyektlərdə oxşar və fərqli cəhətlərin tapılması ilə müəyyən konkret vəzifənin yerinə yetirilməsi məqsədi güdülürsə, onda müqayisə şagirdlər üçün çox maraqlı, cəlbedici işə çevrilir”.

Şagirdlər müqayisə ilə öyrəndikləri materialı gec unudurlar. Müqayisə tədris işini maraqlı edir və şagirdlər dərsi yaxşı öyrənirlər. Müqayisə apardıqdan sonra sözlər verilir. Bu sözlər əvvəl sadə sözlərdən başlanır, tədricən mürəkkəbləşir. Belə didaktik prinsip əsasında qurulan müqayisə zamanı şagirdlər sözləri və yaxud mətni asan oxuyurlar.

İngilis dilinin tələffüzünü şagirdlərə öyrədarkən müəllim hər bir səsə, intonasiya strukturuna, onların artikulyasiyasına diqqətlə yanaşmalı və onun dilimizdə olub-olmamasına fikir verməlidir. Onda müəllim tədris üçün effektiv metod seçir və səsləri, intonasiyanı yaxşı öyrədir. Əgər biz fonetik materialları bu formalarda şagirdlərə öyrətmiş olsaq, onlar dilin tələffüz qaydalarına çox asanlıqla yiyələnər və çətinlik çəkmədən şifahi nitqdə danışa bilərlər.

QEYDLƏR

1. Axundov A.A. Azərbaycan dilinin fonetikasi. Bakı: Maarif, 1984.
2. Dəmirçizadə Ə.M. “Müasir Azərbaycan dilinin fonetikasi”. Bakı: 1960.
3. Tahirov A., Salayeva Ə. “Orta məktəbdə ingilis dilinin tədrisi metodikasi”. Bakı: 1978.
4. Babayev S., Qarayev M. “İngilis dilinin fonetikasi”. Bakı: 1983.
5. Hidayətzadə T.İ. İngilis dili Azərbaycan auditoriyasında. Bakı: 1987.
6. Rogova G.V. Methods of teaching English., L.: 1975.
7. Barsuk R.Y. Azərbaycan məktəblərində xarici dil tədrisinin bəzi problemləri. Maarif, 1967.
8. Торсуев Г.П. Фонетика английского языка. Москва: 1960.
9. Шерба Л.В. Преподавание иностранных языков в средней школе., М.: - Л.:1947.
10. Orta məktəb program və dərslikləri (yeni nəşr).
11. Kazımov N. “Məktəbdə müqayisə üzərində işin nəzəriyyəsi və təcrübəsi”. Bakı: Maarif, 1972.

**НЕКОТОРЫЕ ОТЛИЧИТЕЛЬНЫЕ И СХОЖИЕ ОСОБЕННОСТИ
ФОНЕТИЧЕСКОЙ СТРУКТУРЫ
АНГЛИЙСКОГО И АЗЕРБАЙДЖАНСКОГО ЯЗЫКОВ**

А.А.САФАРОВА

РЕЗЮМЕ

В настоящей статье автор рассматривает некоторые отличительные и схожие особенности в фонетической структуре английского и азербайджанского языков.

**THE COMMON AND DISTINCTIVE FEATURES OF THE PHONETIC
STRUCTURES OF THE ENGLISH AND AZERBAIJAN LANGUAGES**

A.A.SAFAROVA

SUMMARY

In this article the author shows the common and distinctive features of the phonetic structures of the English and Azerbaijan languages.